

مطالعه زیورآلات مفرغی زنان لرستان در عصر آهن و بازتاب آن بر دست بافته‌های امروزی

رضا رضالو*
علی کریمی‌کیا**
زهرا چراغی***
لیلا سرحدی****

چکیده

هدف پژوهش حاضر مطالعه نقوش زیورآلات مفرغی زنان لرستان و دست‌بافته‌های معاصر و انتقال آن از فرهنگ‌های پیشین می‌باشد. جامعه پژوهش شامل نقوش متنوع حیوانی، گیاهی، انسانی و هندسی در زیورآلات فلزی برجای مانده از عصر آهن می‌باشد که در این میان نقوش حیوانی بیشترین کاربرد را دارد. نمونه این پژوهش نقوش با موضوعات مختلف دست‌بافته‌های امروزی که زیورآلات مربوط به عصر آهن لرستان که از نظر فرم و کاربرد دوازده گونه متفاوت (دستبند، سرسجاق سر، گوشواره، گردنبند، انگشتر، آویز، پیشانی‌بند، سنجاق قفلی، دکمه، مویند، آینه، بازوبند و خلخال و یا پای آذین) را شامل می‌شود. طرح پژوهش توصیفی-تحلیلی است. ابزار گردآوری اطلاعات به صورت مطالعه موردی در منطقه پشت‌کوه لرستان با بررسی‌های میدانی (تهیه گزارش میدانی) و مطالعات کتابخانه‌ای بود. با توجه به بررسی‌ها انجام شده یافته‌ها نشان داد که، نقوش روی زیورآلات مفرغی زنان لرستان برگرفته از آئین‌ها و رسومی است که در طی قرون متمادی ویژگی‌های منحصر به فرد خود را حفظ کرده و هرکدام از نقوش زیورآلات مفرغی در تمامی فرهنگ‌ها، دارای بار معنایی و مفهومی خاصی بوده که شناخت و مطالعه این اشیاء اعتقادات و باورهای مردمان آن دوره را آشکار می‌سازد. هم‌چنین با مطالعه و بررسی اشیاء مفرغی مشخص می‌شود که نقوش دست‌بافته‌های لرستان برگرفته از نقوش اشیای مفرغی و فلزی عصر آهن می‌باشد و نقوش مورد استفاده در دست‌بافته‌های امروزی، اندیشه‌های هنری، فکری و اعتقادی جوامع گذشته را به جوامع امروزی انتقال داده است.

کلید واژگان: زیورآلات مفرغی زنان، لرستان، عصر آهن، دست‌بافته‌های امروزی

** استاد گروه باستان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. (ایمیل: r-rezaloo@uma.ac.ir)

* دانشجوی دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. (نویسنده مسئول، ایمیل: a.karimikiya@gmail.com)

*** دانشجوی کارشناسی ارشد باستان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. (ایمیل: Zahracherahi751@gmail.com)

**** دانشجوی دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. (ایمیل: Leila.sarhady@gmail.com)

مقدمه

طی صد سال گذشته کشف اشیاء گوناگون مفرغی متعلق به هزاره اول ق.م از ناحیه لرستان، یکی از جنبه‌های مورد توجه باستان‌شناسی پیش از تاریخ فلات ایران است که بر خلاف تعداد بسیار فراوان موسوم به مفرغ‌های لرستان در موزه‌های مختلف، کاوش‌های باستان‌شناسی محدودی در این ناحیه انجام شده و بخش اندکی از این مجموعه‌های بزرگ منسوب، از این کاوش‌ها به دست آمده است. همین موضوع باعث شده تا مطالعات گوناگونی بر روی اشیاء مفرغی حاصل از کاوش‌های علمی در لرستان اهمیت خاصی پیدا کند، زیرا نتایج آن می‌تواند به شناخت منشأ فناوری ساخت و نیز روابط موجود در عصر آهن غرب ایران یاری کند (عود باشی و حسن پور، ۱۳۹۵: ۱۳۴). توانمندی اندیشه موجود در زیورآلات مفرغی لرستان نشأت گرفته از مایه‌های اساطیری در طی دوران متوالی نقشی تأثیر گذار در تاریخ تمدن بشری داشته و بازسازی مداوم واقعیت‌های زندگی انسانی را ممکن ساخته است (خسروی و طاهری، ۱۳۹۷: ۶۸). در بین اشیاء مفرغی لرستان تعداد بی‌شماری در طیف گسترده‌ای از فرم، آذین و تکنیک وجود دارد که با نام «مفرغ لرستان» در جهان شناخته شده است. انگیزه ساخت این آثار را می‌توان نیاز به باروری و پیروزی بر دشمن، راز آلودگی زندگی پس از مرگ، یا دور کردن و رام کردن ارواح شر و بدیمن دانست. الگوهای هنری بسیاری بر این دست ساخته‌ها دیده می‌شوند، هم چون ایزد بانوان، جانوران گوناگون در قامت انسانی، شکار، گیاهان و انسان که گاهی بسیار ظریف و واقع گرا و گاه به شیوه انتزاعی و رازگونه طرح شده‌اند (طاهری و همتی، ۱۳۹۲: ۶). این زیورآلات گاهی چنان طبیعی ساخته شده‌اند که واقعاً شبیه به طبیعت واقعی آن‌هاست و گاهی چنان از شکل طبیعی دور شده‌اند که تصویری انتزاعی را به نمایش می‌گذارند (اسلام دوست، شیخی نارانی و قنبری باباعباسی، ۱۳۹۸: ۵). نقوش روی زیورآلات مفرغی زنان لرستان برگرفته از آئین‌ها و رسومی است که در طی قرون متمادی ویژگی‌های منحصر به فرد خود را حفظ کرده است. زیورآلات مفرغی این دوره نسبت به عصر مفرغ متنوع‌تر و نقوش آن‌ها به صورت هنرمندانه و با مهارت بیشتر ترسیم گردیده است و هر کدام از نقوش به کار رفته دارای بار معنایی و مفهومی خاصی بوده که شناخت و مطالعه این اشیاء اعتقادات و باورهای مردمان آن دوره را آشکار می‌سازد. نقوش به کار رفته در مفرغ‌های لرستان و دست بافته‌های امروزی این منطقه به دسته‌های انسانی، حیوانی، گیاهی و هندسی تقسیم شده‌اند که در این میان نقوش حیوانی بیشترین کاربرد را داشته‌اند. نگهبان (۱۳۷۷) در کتاب مروری بر پنجاه سال باستان‌شناسی ایران به تجزیه و تحلیل مفرغ‌های لرستان پرداخته و طاهری و همتی (۱۳۹۲) طی مقاله‌ای تحت عنوان گونه‌شناسی و نمادشناسی زیورهای لرستان در دوران مفرغ و آهن در به دسته بندی زیورآلات از نظر نوع و جنس پرداخته‌اند. هنر لرستان علاوه بر این که یک هنر بومی به شمار می‌رود تاثیر گرفته از هنر همسایگان خود به خصوص بین‌النهرین و عیلام است. مفرغ‌های لرستان از جمله آثاری هستند که از زمان کشف، مورد مطالعه و بررسی باستان‌شناسان و نظریه پردازان هنری قرار

گرفته‌اند. یکی از نخستین باستان‌شناسانی که لرستان را مورد مطالعه قرار داده است، گریشمن (۱۹۳۶)، ترجمه بهنام، (۱۳۴۶) می‌باشد. هرتسفلد (۱۹۲۴)، ترجمه مجیدزاده، (۱۳۷۷) نیز نخستین کسی بود که در این منطقه، کاوش‌های علمی انجام داد. واندنبرگ^۳ (۱۹۷۴)، ترجمه بهنام، (۱۳۸۷) باستان‌شناس بلژیکی، با همکاری اداره باستان‌شناسی از سال ۱۹۶۵ به بعد در نواحی مختلف پشتکوه لرستان به عملیات حفاری و بررسی پرداخت و بیشتر از هفت فصل به بررسی‌های علمی خود در این مناطق ادامه داد و نتایج حفاری‌های خود را در سال ۱۹۷۴ منتشر نمود. رومی (۱۳۸۹) به مستند نگاری گلیم لرستان پرداخته که این مستند نگاری تحت نظارت اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان صورت گرفته است. خدا بخشی (۱۳۷۷) در کتاب خود تحت عنوان گونه‌های فرش لری به نقوش رایج در فرش‌های لرستان پرداخته است؛ افضل طوس (۱۳۹۱) در مقاله‌ای تحت عنوان گلیم حافظ نگاره بز کوهی از دوران باستان به اهمیت نقش بز که از گذشته بر روی مفرغ‌ها و سنگ نگاره‌ها وجود داشته و امروزه نیز بر روی دست بافته‌ها مشاهده می‌شود، سخن گفته است. با توجه به مطالب ارایه شده هدف پژوهش حاضر، مطالعه زیورآلات مفرغی زنان لرستان و بازتاب نقوش آن‌ها بر روی صنایع دستی امروزی می‌باشد که موضوع انتقال و ارتباط فرهنگی و هنری را از جوامع گذشته به جوامع امروزی مشخص می‌سازد.

روش

روش پژوهش، جامعه آماری و روش نمونه‌گیری: طرح پژوهش توصیفی - تحلیلی است. جامعه پژوهش شامل نقوش متنوع حیوانی، گیاهی، انسانی و هندسی در زیورآلات فلزی برجای مانده از عصر آهن می‌باشد. نمونه در این پژوهش نقوش با موضوعات مختلف دست بافته‌های امروزی منطقه لرستان (زیورآلاتی که از نظر فرم و کاربرد دوازه گونه متفاوت دستبند، سرسنجاق سر، گوشواره، گردنبند، انگشتر، آویز، پیشانی‌بند، سنجاق قفلی، دکمه، موبند، آینه، بازوبند و خلخال یاپای آذین) را شامل می‌شود.

روش اجرا

در انجام پژوهش حاضر، در بخش توصیفی، اطلاعات از طریق اسنادی (فیش برداری به شکل توصیفی) و بررسی میدانی (بررسی جوامع کوچگر، عشایر، روستائیان و کارگاه‌های سنتی قالی بافی) با دو روش "اتیک^۴" یعنی مشاهده عینی پژوهشگر و تفسیر بر پایه علم و تصورهای ذهنی، و روش "امیک^۵" یعنی مشاهده مشارکتی و کتابخانه‌ای به دست آمد. برای دستیابی به هدف پژوهش، نقوش اشیای مفرغی عصر آهن همراه با نقوش دست بافته‌های امروزی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

1. Demorgan
2. Hertzfeld
3. Vandenberg
4. Etic
5. Emic

یافته‌ها

در گورهای لرستان انواع گوناگون زیورآلات به دست آمده (علایی، ۱۳۴۵: ۴۴) و اشیاء مفرغی به دست آمده از لرستان تاثیر فوق‌العاده‌ای در زیورآلات دوره‌های پس از خود گذاشته است. فلز کاران از شیوه‌های متفاوت به خصوص ریخته‌گری برای تبدیل فلز به اشیاء مورد نظرشان استفاده کرده‌اند (راعی، ۱۳۹۲: ۶۶). زیورآلات فلزی به دو صورت ساده یا منقوش (تزیین شده) ساخته شده‌اند. در ساخت نوع ساده آن‌ها اکثراً از مفتول چهار پهلوی تاب داده، نوار پهن، میله مفرغی، مفتول تو خالی، فنر و زنجیرهای ساده استفاده شده است. روش تزیین زیورآلاتی که از ورقه‌ها و نوارهای فلزی ساخته شده‌اند اکثراً به صورت نقطه چین برجسته و قلمزنی است (طلایی، ۱۳۸۶: ۱۱۳). فن آوری و ساخت زیورآلات مفرغی به دو روش ساخته می‌شدند که شامل:

- ریخته‌گری (قالب گیری)

ریخته‌گری به دو دسته تقسیم می‌شود: الف. قالب‌گیری با قالب‌های ساده سنگی و گلی به صورت باز یا بسته (همتی پورگشتی، ۱۳۹۱: ۴۷) این روش برای ساخت آثاری به کار رفته که ساختار فضایی پیچیده‌ای ندارند ب. قالب‌گیری با موم گمشده در روش موم گمشده که بعداً رایج شدند در ابتدا نمونه اولیه را از موم ساخته و، سپس گرداگردش را با گل پوشانده، مفرغ مذاب را که در بوته‌های سفالی ذوب کرده بودند، درون این پوسته گلین جاری می‌کردند که موجب آب شدن موم می‌شد (طاهری و همتی، ۱۳۹۲: ۷).

- چکش کاری

شیوه کار ایجاد نقوش و اشکال با چکش کاری‌های متعدد بر روی ورقه‌های فلزی و گرم کردن مداوم آن‌هاست، برای برجسته کردن اشکال از پشت به درون فلز ضربه می‌زدند که این کار باعث برجسته شدن نقوش می‌شد (همتی پورگشتی، ۱۳۹۱: ۴۷). بیشتر مفرغ‌های چکش کاری شده لرستان، به دوره‌های پایانی این فرهنگ برمی‌گردند. که از جمله آن می‌توان به تیردان‌ها، لوح‌ها، کمربندها، سنجاق‌هایی با صفحه گرد و ... اشاره نمود (طاهری و همتی، ۱۳۹۲: ۸). نقوش بدیع و زیبایی که در مفرغ‌های لرستان به کار رفته نمایان‌گر شیوه زندگی، آداب و رسوم، باورها و به بیان کلی معرف تمدن شگرف، پیچیده و مترقی ساکنان اولیه ایران زمین است. مفرغ کاران لرستان وسیله‌ای برای انتقال هنر و سنن اجدادی، انتقال مفاهیم و موضوعات مشترک مذهبی مردم آن روزگار بوده است (هوشیار، ۱۳۹۹: ۶۴). زیورآلات ساخته شده در لرستان به دوازده گونه تقسیم می‌شوند که شامل: دستبند، سرسنجاق، گوشواره، گردنبندها، انگشتر، آویز، پیشانی‌بند، سنجاق قفلی، دکمه، موبند، آینه و بازوبند یا پای آذین می‌باشند که به مهم‌ترین آن‌ها پرداخته می‌شود.

- دستبند

در بین اشیاء مفرغی لرستان دستبندها دارای مقام بالایی هستند. دستبندهای به دست آمده سرشار از ذوق و سلیقه هنرمندانی است که (ذکریا زاده دریا ساری، ۱۳۹۷: ۱۱۰)، به درک درستی از زیبایی‌شناسی رسیده و این هنر

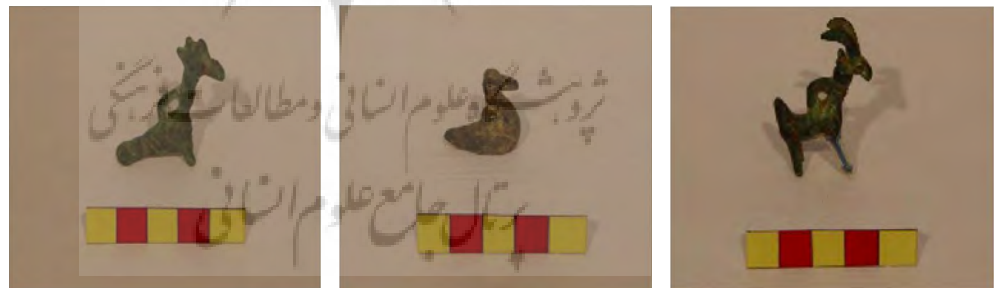
را به اوج خود رسانده‌اند. از شاخص‌ترین دستبندهای مفرغی، نمونه‌هایی هستند که دارای بدنه‌ی گرد می‌باشند و دوسر آن‌ها به پیکره‌های حیوانی منتهی می‌شود. دستبندها جزو زیورآلاتی هستند که بسیار متنوع هستند و گاهی دارای نقش‌های آئینی و نمادین می‌باشند. این دست از اشیاء پیش از کشف فلز را با استفاده از چوب، سنگ و بعدها گل، می‌ساختند و پس از کشف فلز بر تنوع و گوناگونی آن‌ها افزوده شد و شامل تزئینات بیشتری شدند (ذکر یا زاده در یاسری، ۱۳۹۷: ۱۱۱) علاوه بر سنجاق‌های نذری، بسیاری از دستبندهای لرستان نیز در دو قسمت خود به سر دو مار ختم می‌شود (تصویر ۱) این دستبندها به هزاره دوم ق.م تعلق دارند (باقرپور، ۱۳۹۱: ۱۰۶).

تصویر ۱. دستبند به شکل سر مار، اوایل هزاره اول ق.م (چراغی، ۱۳۹۹)

- آویز

آویزهای لرستان شامل اشکال گوناگونی می‌باشند و این گونه که به نظر می‌رسد کاربرد زینتی و آئینی داشته‌اند. در اکثر موارد آن‌ها را با زنجیری به گردن می‌آویختند و گاهی هم جهت آرایش لباس از آن‌ها استفاده می‌کرده‌اند (ذکر یا زاده در یاسری، ۱۳۹۷: ۱۲۷). آویز مفرغی به شکل بز ایستاده با شاخ‌های بلند که به سمت عقب خم شده با حلقه‌ای در پشت گردن برای آویزان کردن به دور گردن آن سه نوار طوق مانند مشاهده می‌گردد (تصویر ۲). آویز به شکل خروس که روی پایه‌ای کوتاه به شکل پا قرار دارد با تاج کوتاه، چشمان برجسته با منقار خم شده و یک حلقه برای آویز کردن در پشت (تصویر ۳). آویز به شکل پرند نشسته که پاها و بال‌های خود را جمع کرده است این آویز به شکل چشمان درشت، تاج کوتاه منقاری به صورت برجسته و خم شده که سوراخی در پشت گردن جهت آویزان کردن دارد (تصویر ۴).

تصویر ۲. آویز به شکل بز با سه نوار دور گردن آن، عصر آهن I (چراغی، ۱۳۹۹). تصویر ۳. آویز به شکل خروس نشسته، اوایل عصر آهن I (چراغی، ۱۳۹۹). تصویر ۴. آویز به شکل پرند با بال جمع شده و نشسته، اوایل عصر آهن I (چراغی، ۱۳۹۹)

- سنجاق قفلی

سنجاق قفلی یا سنجاق سینه جزء آن دسته از زیورآلات با ارزش در دوران باستان است. که در بیشتر مناطق آن زمان یافت شده است. اکثر آن‌ها فاقد سرسنجاق و بعضی دیگر دارای قسمت بالایی پیچیده و پهن بوده‌اند که نمونه‌هایی از آن در میان جواهرات قبور سلطنتی به دست آمده است (ذکریا زاده دریاسری، ۱۳۹۷: ۱۲۳). سنجاق قفلی‌ها برای نگهداشتن بخشی از البسه کاربرد داشته و جایگزین سنجاق‌ها و پین‌هایی که قبلاً برای این منظور مورد استفاده واقع می‌شده‌اند. در دنیای باستان از این قبیل اشیاء بیشتر برای خانم‌ها و به شکل جزئی از جواهرات کاربرد داشته است در صورتی که برای هدیه مورد استفاده واقع می‌شده، و تزئینات بسیاری هم از جهت تکنیک و هم کیفیت روی آن‌ها به تصویر کشیده شده است (تصویر ۵) (حقی مقدم، ۱۳۹۴: ۳).

تصویر ۵. سنجاق قفلی اواخر عصر آهن I (چراغی، ۱۳۹۹)

- سرسنجاق‌ها

سرسنجاق‌ها از جمله اشیایی هستند که در تمام مجموعه‌های مفرغی لرستان پیدا شده، که اکثر آن‌ها استادانه کار شده‌اند و دارای سر بزرگ مفرغی هستند، که میله آن‌ها از جنس مفرغ و یا آهن است (کورتیس^۱، ۲۰۱۳، ترجمه بصیرت، ۱۳۹۲: ۵۵). از جمله مفرغ‌های یافته شده در لرستان، سرسنجاق‌هایی هستند که کاربرد آن آراستن مو یا بستن لباس بوده است. در محوطه سنگ تراشان نمونه‌هایی از این سرسنجاق‌ها، در اندازه‌های مختلف به دست آمده که برخی، بسیار ساده و برخی با تزئینات اندک است. در میان سرسنجاق‌های سرخ‌دم، نقوش گیاهی و پس از آن نقوش جانوری، دارای بیشترین درصد از حجم سرسنجاق‌هاست. برای ایجاد نقوش سنجاق‌های دیسکی سرخ‌دم از دو شیوه خطی و قالبی استفاده شده است (اسلام دوست و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰). نکته دیگری که نشان از بازخورد اندیشه آن مردمان در سرسنجاق‌ها این است که تناسب به گونه‌ای در این آثار مراعات شده است که اگر هر یک از آن‌ها را تا بیش از پنجاه برابر بزرگ شوند باز تناسب آن‌ها از دست نخواهد رفت و این امر یکی از موارد کم یاب و جزو اسرار پنهانی می‌باشد که در کمتر آثار هنری منقوش دنیا دیده می‌شود (علیزاده، ۱۳۹۶: ۱۱۱). سرسنجاق‌ها به اشکال گوناگون گیاهی (تصویر ۶)، حیوانی، هندسی و انسانی آذین گشته‌اند.

تصویر ۶. سرسنباق مفرغی با نقش انار اواخر مفرغ جدید و اوایل عصر آهن I (چراغی، ۱۳۹۹)

- آینه

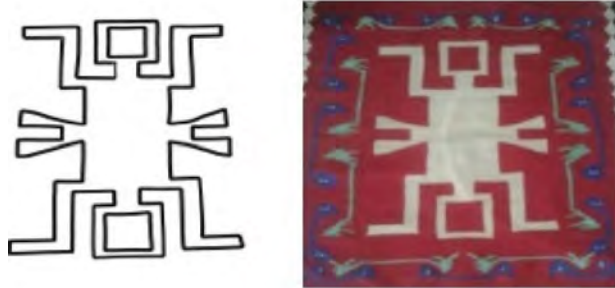
بررسی‌های باستان‌شناسی نشان دهنده این موضوع هستند که در ایران باستان زنان و مردان به زیبایی خود خیلی اهمیت می‌دادند. این توجه برای زنان در راستای دلربایی از مردان و برای مردان به جهت ایجاد ترس و وحشت در برابر دشمن بوده است. آینه‌های مفرغی یکی از ابزار آراستن بود، که از دو قسمت دسته و صفحه‌ای پهن در اندازه‌ها و ابعاد متفاوت ساخته شده. که با صیقل دادن سطح آن باعث انعکاس تصویر می‌شد (تصویر ۷) (ذکریا زاده در یاسری، ۱۳۹۷: ۱۳۶). یافته‌های باستان‌شناسی در ایران نشان دهنده این است که مردمی که در هزاره چهارم ق.م در سیلک و کاشان بودند، نسبت به آینه آگاهی داشتند (رضالو، کریمی کیا و چراغی، ۱۳۹۸: ۱۰۱). کهن‌ترین آینه از کاوش‌های باستان‌شناسی سیلک به دست آمده است. جنس آن از مس و اطراف آن کمی برآمده ساخته شده و فاقد دسته هستند. از این رو، در حدود هزاره‌ی چهارم ق.م ساختن آینه در ایران آغاز گشته است. در آغاز صفحه‌های مسین را به اندازه‌ایی صیقل می‌دادند که قابلیت انعکاس پیدا می‌کردند. بعد از آن که مس جای خود را به مفرغ داد بعد از آن نیز آینه‌ها هم از مفرغ ساخته شدند (ذکریا زاده در یاسری، ۱۳۹۷: ۱۳۶).

تصویر ۷. آینه مفرغی، عصر مفرغ جدید تا اوایل عصر آهن I (چراغی، ۱۳۹۹)

مطالعه موردی اشیاء مفرغی با صنایع دستی امروزی

گلیم بافته شده در شهرستان کوهدشت با نقش الهه مادر در حال زایمان که مشابه نقش سرسنجاق به دست آمده از سرخ دم است (تصویر ۸). و با توجه به نقوش، هر دو اثر از منطقه کوهدشت به دست آمده که شاهد تداوم و انتقال نقوش مفرغ‌ها بر روی صنایع دستی امروزی را نشان می‌دهد.

تصویر ۸. گلیم بافته شده در شهرستان کوهدشت (چراغی، ۱۳۹۹)

در منطقه لرستان آویز مفرغی به شکل دختر (تصویر ۹) ساخته شده و دست‌های دختر به دو طرف باز شده، مشابه این نقش را در گلیم بافته شده در شهرستان کوهدشت مشاهده می‌کنیم (تصویر ۱۰)، این طرح گلیم نیز برگرفته از آرزوهای یک مادر برای فرزندانش است. نقش دختر در این گلیم بیانگر این است که بافنده علاقه زیادی به داشتن فرزند دختر داشته است. چون معمولاً بیشتر کارهای منزل و از جمله گلیم بافی برعهده زن بوده، دختر می‌توانسته در کارها به او کمک کند.

تصویر ۹. آویز مفرغی (چراغی، ۱۳۹۹). تصویر ۱۰. گلیم بافته شده در شهرستان کوهدشت (چراغی، ۱۳۹۹)

بحث و نتیجه گیری

در بررسی زیورآلات مفرغی لرستان دوازه گونه مختلف مشاهده شد که شامل: دستبند، گوشواره، انگشتر، سرسنجاق، سنجاق قفلی، آینه، دکمه، موبند، پیشانی‌بند، بازوبند، پا آذین، آویز و گردنبند می‌شوند. شیوه و فن آوری ساخت این زیورآلات را می‌توان به دو گروه قالب‌گیری و چکش‌کاری تقسیم کرد. نقوش

روی این زیورآلات گاهی به صورت ساده و گاهی به صورت تزئینی ساخته شده‌اند. نمادشناسی نقوش شامل دو روش واقع‌گرایی و انتزاعی می‌باشد. در روش واقع‌گرایی هنرمند سعی کرده آن چیزی را که در پیرامون خود می‌بیند و به میزان ادراک و تصویر خود از موضوع آن را به برخی از جلوه‌های طبیعی نزدیک کند. در روش انتزاعی در این روش هنرمند با توجه به نوع برداشت خود از موضوع جهان‌بینی و ویژگی‌های زمانی و مکانی در پی خلق و ابداع عنصر نمادین است. انسان در هیچ مرحله‌ای از توسعه و تمدن قادر نبوده که خود را از نمادها جدا سازد. اکثر آثاری که در لرستان ساخته شده‌اند، تقارن و انتزاعی بودن در آن‌ها رعایت شده است برای مثال اگر نقوش روی سرسنجاق‌ها تا ۵۰ برابر هم بزرگ‌نمایی شوند باز هم حالت تقارن در بین نقوش دیده می‌شود. نمادشناسی امکان‌آشنایی با فرهنگ و تمدن و باورهای یک ملت به وجود می‌آورد. چنین به نظر می‌رسد که زیورآلات مفرغی لرستان حاصل آمیختن تجربه‌های بومی مردمان منطقه با هنر فرهنگ‌های همجوار است. در گذشته زنان و دخترانی که خود را با زیورآلات می‌آراستند، بیشتر از دیگران مورد تحسین و توجه قرار می‌گرفتند به همین جهت زن یا مردی که کمتر از این زیورآلات به خود می‌آویخت از مقام کمتری برخوردار بود. در نتیجه تحت تاثیر ساختار پیچیده اجتماعات بشری، عوامل فردی و روانی، اجتماعی، حس رقابت و اعتقاد به جنبه‌های جادویی و پزشکی زیورآلات و گوهرها است که استفاده از انگشتر، گردنبند، گوشواره و خلخال با نگین و سنگ‌های گرانبها شدت و اهمیت فراوانی یافته و تجارت آن نیز از اهمیت بسیاری برخوردار گردید.

برای بافت فرش و گلیم از نقوش حیوانی، انسانی و هندسی استفاده شده است. هنرمند به طور دقیق آگاهی دارد که طرح‌ها و رنگ‌ها چه نمادی را بازگو می‌کنند و چه دلالت‌هایی دارند. بزکوهی از جمله حیواناتی است که از دیرباز و تا کنون نقش آن بر روی دست‌بافته‌های لرستان مشاهده می‌شود و همچنان معنا و نماد خود را حفظ کرده است. زنان و دختران این منطقه نقوش را به مثابه داستان‌ها و افسانه‌ها سینه به سینه از مادر بزرگ و پیرزنان طایفه دریافت کرده‌اند. طرح‌ها و نقشه‌ها با استفاده از مظاهر طبیعت و محیط اطراف به صورت ذهنی بافته شده‌اند. و به جهت پابندی بافنده به حفظ سنت‌های قومی کمتر دچار تغییر و تحول می‌شود. در اکثر دست‌بافته‌های لرستان انتزاعی بودن و رعایت تقارن مشاهده می‌شود که یکی از ویژگی‌های اصلی هنر مفرغ‌کاران لرستان است. چون دور تا دور لرستان را کوه احاطه کرده به همین سبب بافندگان گلیم بر این عقیده‌اند که هر چیزی دارای حصار است و تصویر کوه بر دور تا دور گلیم به مثابه حصار گلیم است.

در نهایت آن چه می‌توان در غالب نتایج حاصل از نتایج این پژوهش ارائه داد این است که نقوش روی دست‌بافته‌های امروزی برگرفته از نقوش روی زیورآلات مفرغی لرستان است. با گذشت سالیان متمادی، نقوش مورد استفاده شده در اشیای مفرغی و به طور ویژه در زیورآلات مفرغی، هم‌چنان معنی و مفهوم خود را تاکنون حفظ کرده‌اند، در عصر مفرغ از نقوش حیوانی، انسانی، گیاهی و هندسی استفاده می‌شده امروزه نیز این نقوش در دست‌بافته‌ها استفاده می‌شود اما در این میان، نقوش حیوانی و گیاهی از

اهمیت بیشتری برخوردارند از جمله نقش بزکوهی، نقش خروس، نقش درخت زندگی، نقش اسب و ... قابل توجه هستند. با توجه به مطالعات انجام یافته بر روی زیورآلات مفرغی لرستان و مقایسه آن‌ها با دست‌بافته‌های امروزی می‌توان اظهار کرد که زنان لرستان هم به اشیای زینتی از جمله آویزه‌ها، موبندها و خلخال‌ها برای زیبا جلوه دادن و هم به نقوش غیر زینتی مانند زایش/زایمان، گل/گیاه، حیوانی و سایر اجرام برای نقش اندازی هم بر روی زیورآلات و هم بر روی دست‌بافته‌ها که برگرفته از نقوش طبیعی و کارهای روزمره بوده، علاقه نشان داده و استفاده کرده‌اند.

تعارض منافع: نویسندگان تصریح می‌نمایند در این پژوهش تعارض منافع وجود ندارد. این پژوهش با هزینه محقق صورت گرفته است.

تعارض منافع: نویسندگان (نویسنده) تصریح می‌نمایند در این پژوهش تعارض منافع وجود ندارد. این پژوهش با هزینه محقق صورت گرفته است.

سپاسگزاری: نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از افرادی که در انجام این پژوهش یاری رساندند تشکر و قدردانی به عمل آورند.

منابع

- اسلام دوست، مریم، شیخی‌نارانی، هانیه، قنبری باباعباسی، نسترن. (۱۳۹۸). بررسی مفرغینه‌های دو محوطه سرخ‌دم و سنگ‌تراشان لرستان و نقوش آن‌ها. *پژوهشنامه گرافیک و نقاشی*، ۲ (۳)، ۴-۱۷.
- افضل‌طوس، عفت‌السادات. (۱۳۹۰). گلیم حافظ نگاره بزکوهی از دوران باستان. *فصلنامه علمی-پژوهشی نگره*، ۷ (۲۱)، ۵۵-۶۷.
- باقرپور، سعید. (۱۳۹۱). بررسی و نمادشناسی نقش مار در تمدن‌های باستانی. کتاب ماه هنر، ۱۶۷، ۱۰۰-۱۰۸.
- ذکریا زاده دریاسر، مینا. (۱۳۹۷). بررسی و تحلیل اشیاء فلزی محوطه باستانی املش (از نیمه‌ی نخست هزاره‌ی اول ق.م تا آخر دوره ساسانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی).
- راعی، ریحانه. (۱۳۹۲). الگوهای سنتی و مدرن طراحی زیور ایرانی (از پیش از مادها تا پهلوی). هنر و معماری پژوهش هنر، ۱ (۳)، ۶۵-۷۲.
- رضالو، رضا، کریمی کیا، علی، چراغی، زهرا، درخششی، حسن. (۱۳۹۸). مطالعه و بررسی تزئینات فلزی مورد استفاده زنان از عصر مفرغ تا دوره اسلامی. *فصلنامه علمی تخصصی باستان‌شناسی ایران*، ۹ (۲)، ۹۸-۱۱۶.
- رومی، سیما. (۱۳۸۹). *مستندنگاری گلیم لرستان*. اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان لرستان.
- چراغی، زهرا. (۱۳۹۹). بررسی و مطالعه زیورآلات مفرغی لرستان در عصر آهن از منظر نمادشناسی،

- پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده علوم اجتماعی.
- حقی مقدم، زینب. (۱۳۹۴). تحلیل و بررسی سنجاق‌های (فیولا) مکشوفه از ایران در دوران ماد. دومین همایش ملی باستان‌شناسی ایران، ۱-۲۳.
- خدابخش، رضا. (۱۳۷۷). *گونه‌های فرش لری*. قم: انتشارات دارالنشر اسلام.
- خسروی، مریم، طاهری، علیرضا. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی نقوش براق در نگاره‌های معراج دوران اسلامی با برخی از لگام‌های مفرغی لرستان. *مطالعات باستان‌شناسی*، ۱۰ (۲)، ۸۱-۶۷.
- طاهری، صدرالدین، همتی، آینتا. (۱۳۹۲). گونه‌شناسی و نمادشناسی زیورهای لرستان در دوران مفرغ و آهن. *هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی*، ۱۸ (۴)، ۱۴-۵.
- طلایی، حسن. (۱۳۸۶). *باستان‌شناسی و هنر ایران در هزاره اول قبل از میلاد*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- علایی، علی‌اکبر. (۱۳۴۵). اشیاء مفرغی لرستان (معرفی مجموعه‌های هنری). *هنر و معماری*، ۴۵، ۳۸-۴۵.
- علیزاده، سیامک. (۱۳۹۶). بررسی ارتباط بین نقوش و کاربرد آن‌ها در سرسنجاق‌های مفرغی لرستان. دو فصلنامه علمی- پژوهشی *دانشگاه هنر*، ۱۰ (۱۹)، ۱۳۳-۱۴۹.
- عودباشی، امید، حسن پور، عطا. (۱۳۹۵). *مطالعات آزمایشگاهی بر روی آلیاژ و زیر ساختار اشیاء برنزی محوطه عصر آهن باباجیلان لرستان*. *مطالعات باستان‌شناسی*، ۸ (۱)، ۱۳۳-۱۴۹.
- کورتیس، جان. (۲۰۱۳). *ایران باستان به روایت موزه بریتانیا*. ترجمه آذر بصیرت، (۱۳۹۲). ویرایش علمی پیمان متین، تهران: امیرکبیر.
- گیرشمن، رومن. (۱۹۳۶). *هنر ایران در دوران ماد و هخامنشی*. ترجمه عیسی بهنام، (۱۳۴۶). تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- نگهبان، عزت‌الله. (۱۳۷۶). *مروری بر پنجاه سال باستان‌شناسی ایران*، سازمان میراث فرهنگی ایران.
- واندنبرگ، لوئی. (۱۹۶۵). *مفرغ‌های لرستان*. ترجمه یحیی شهیدی، (۱۳۴۸). فصلنامه تاریخ بررسی‌های تاریخی، ۲۷، ۸۹-۱۳۲.
- واندنبرگ، لوئی، (۱۹۷۸). *باستان‌شناسی ایران باستان*. با مقدمه رمن گیرشمن، ترجمه عیسی بهنام (۱۳۸۷). تهران: دانشگاه تهران.
- هر تسفلد، ارنست. (۱۹۲۴). *حفاری در ایران*. ترجمه یوسف مجیدزاده. (۱۳۷۷). تهران: سازمان میراث فرهنگی ایران.
- همتی پورگشتی، آینتا (۱۳۹۱). *زیورآلات گنجینه لرستان به روایت موزه ملی ایران*. تهران: پازینه.
- هوشیار، آرتمیس. (۱۳۹۹). مطالعه تطبیقی و نمادشناسانه و ارتباط بین نقوش پیراهن طلسمات دوره زندیه با نقش مایه‌های اشیاء مفرغی لرستان (مطالعه موردی نقش درخت سرو). *فصلنامه اورمزد*، ۵۰، ۸۰-۶۱.

Study of Lorestan Bronze Jewelry in The Iron Age and Its Reflection on Modern Handicrafts

R. Rezalou*
A. Karimi Kia**
Z. Cheraghi***
L. Sarhady****

Abstract

The present study was intended to study the contemporary jewelry and handicrafts and their transfer from previous cultures. The universe of the research included various animal, plant, human and geometric motifs in metal ornaments left over from the Iron Age, among which animal motifs were the most used. The sample subsumed Lorestan Iron Age jewelry which were divided into twelve different types in terms of form and application including bracelet, hairpin, earrings, necklace, rings, pendant, coronet, fibula, button, fille, mirror, armllet and anklet. The research was designed with descriptive-analytical method. The data were collected by case study in Poshtkuh region of Lorestan with field investigation (field report preparation) and library studies. With respect to the conducted studies the results indicated that The designs on the bronze ornaments of Lorestan women were taken from rites and customs that have preserved their unique features for many centuries. Each of the bronze jewelry designs in all cultures had a special meaning and concept that the recognition and study of these objects reveal the beliefs of the people of that period. By studying bronze objects, it was also revealed that the hand-woven patterns of Lorestan were taken from the patterns of bronze and metal objects of the Iron Age, and the motifs used in today's handicrafts conveyed the artistic, intellectual and ideal belief of ancient societies to today's societies.

Keywords: women's bronze jewelry, Lorestan, Iron age, today's woven manufactures.

*Professor of Archaeology, Mohaghagh- Ardabili University, Areabil, Iran. (Email: R-rezaloo@uma.ac.ir)

** PhD student in Archaeology, Mohaghagh- Ardabili University, Areabil, Iran. (corresponding author, Email: a.karimikiya@gmail.com)

*** M.A. Student in Archaeology, Mohaghagh- Ardabili University. (Email: Zahracherahi751@gmail.com)

**** PhD student in Archaeology, Mohaghagh- Ardabili University, Areabil, Iran. (Email: Leila.sarhady@gmail.com)